

Міністерство освіти і науки України
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра менеджменту і логістики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

**на тему: Удосконалення управління персоналом підприємства
на засадах контролінгу**

ШИФР КРБ. МІЛ.1.481-03.1.47

Здобувачка Аліса ХАРЧЕНКО

Керівник к.е.н., доц. Ольга ЄВТУШЕВСЬКА

Кваліфікаційна робота допускається до захисту

Рішення кафедри від 17.05.2023 р., протокол № 15
Завідувач кафедри менеджменту і логістики _____ Ірина СЕДІКОВА
(підпис)

Одеса – 2023 р.

АНОТАЦІЯ

Актуальність теми обумовлена, що в управлінні людськими ресурсами важливо переконатися, що працівники мотивовані та задоволені своєю роботою. Це змушує їх докладати максимум зусиль на своєму робочому місці. Варто зазначити, що одним із способів мотивувати та задовольнити працівників є здійснення управління продуктивністю співробітників.

Весь процес управління відповідає за досягнення результатів діяльності організації. Працівники, які досягають організаційних цілей і завдань, як правило, винагороджуються будь-яким способом, наприклад підвищенням по службі та додатковими бонусами на основі їх продуктивності, а також того, що вони зробили для організації.

У першому розділі **«Теоретичні аспекти та основні підходи щодо управління персоналом підприємств»** охарактеризовано сутність управління персоналом: цілі, функції та завдання; розглянуто управління персоналом у структурі сучасного менеджменту; вивчено методи формування системи управління персоналом.

У другому розділі **«Аналіз управління персоналом У ЗАТ «Одесакондитер»»** наведено загальну характеристику підприємства та аналіз господарсько-фінансового стану підприємства; проаналізовано системи управління персоналом підприємства; визначено основні тенденції розвитку управління персоналом на підприємстві.

У третьому розділі **«Напрями удосконалення системи управління персоналом на ЗАТ «Одесакондитер»»** запропоновано заходи оптимізації системи управління персоналом в ЗАТ «Одесакондитер»; оцінено ефективність реалізації запропонованих заходів.

Ключові слова: персонал, управління, підприємство, прибуток, людські ресурси, робоче місце, мотивація.

ANNOTATION

Actuality of theme. The topicality of the topic is due to the fact that in human resources management it is important to make sure that employees are motivated and satisfied with their work. This forces them to give their best at their workplace. It is worth noting that one of the ways to motivate and satisfy employees is to implement employee productivity management.

The entire management process is responsible for achieving the results of the organization's activities. Employees who achieve organizational goals and objectives are usually rewarded in any way, such as promotions and additional bonuses, based on their performance and what they have done for the organization.

The first chapter "*Theoretical aspects and main approaches to personnel management of enterprises*" describes the essence of personnel management: goals, functions and tasks; personnel management in the structure of modern management is considered; the methods of formation of the personnel management system were studied.

In the second section "*Analysis of personnel management at Odesakonditer CJSC*" the general characteristics of the enterprise and the analysis of the economic and financial state of the enterprise are given; the personnel management system of the enterprise was analyzed; the main trends in the development of personnel management at the enterprise are determined.

In the third section "*Directions for improving the personnel management system at Odesakonditer*" CJSC, measures to optimize the personnel management system at Odesakonditer CJSC are proposed; the efficiency of implementation of the proposed measures was evaluated.

Key words: personnel, management, enterprise, profit, human resources, workplace, motivation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ	10
1.1. Сутність управління персоналом: цілі, функції та завдання.....	10
1.2. Управління персоналом у структурі сучасного менеджменту.....	13
1.3. Методи формування системи управління персоналом.....	22
Висновок до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ЗАТ «ОДЕСАКОНДИТЕР»	26
2.1. Загальна характеристика підприємства та аналіз господарсько- фінансового стану підприємства	26
2.2. Аналіз системи управління персоналом підприємства	47
2.3. Основні тенденції розвитку управління персоналом на підприємстві...	54
Висновки до розділу 2.....	58
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ЗАТ «ОДЕСАКОНДИТЕР»	60
3.1. Заходи оптимізації системи управління персоналом в ЗАТ «Одесакондитер».....	60
3.2. Оцінка ефективності реалізації запропонованих заходів	68
Висновки до розділу 3.....	74
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

В управлінні людськими ресурсами важливо переконатися, що працівники мотивовані та задоволені своєю роботою. Це змушує їх докладати максимум зусиль на своєму робочому місці. Варто зазначити, що одним із способів мотивувати та задовольнити працівників є здійснення управління продуктивністю співробітників.

Весь процес управління відповідає за досягнення результатів діяльності організації. Працівники, які досягають організаційних цілей і завдань, як правило, винагороджуються будь-яким способом, наприклад підвищенням по службі та додатковими бонусами на основі їх продуктивності, а також того, що вони зробили для організації.

Людські ресурси відіграють життєво важливу роль у розвитку, зміцненні та зміні культури організації. Навчання та розвиток, оплата праці, адаптація та управління продуктивністю – усе це важливі елементи бізнес-культури, яку охоплює відділ кадрів. Відділ людських ресурсів (HR) — це підрозділ компанії, який відповідає за пошук, перевірку, набір і навчання кандидатів на роботу, а також за адміністрування програм пільг для працівників. Без управління персоналом компанії не зможуть ефективно набирати й утримувати працівників. Відділ людських ресурсів витягнув своє коріння з дисципліни організаційної психології та виявився невід’ємною практикою в управлінні організаціями. У сучасному бізнесі відділ кадрів перетворився на стратегічний і виріс у життєво важливу силу.

Проблеми та особливості управління персоналом висвітлено в роботах учених Д. Б. Богині, Л. П. Дядечко, В. А. Квартального, Н. І. Кабушкіна, В. Н. Акішина, А. М. Колота, Ю. В. Прушинського, А. А. Крилова, Ф. І. Хміля, Г. В. Щокіна та ін. У своїх роботах автори досліджують сутність і зміст поняття управління персоналом, відображають особливості управління, що обумовлені впливом різних чинників і систем структурної організації

підприємства, пропонують різні методичні підходи до оцінки ефективності використання персоналу в системі кадрового менеджменту.

Актуальність проблеми, недостатня наукова розробка окремих її аспектів і практична значимість визначили вибір мети й завдань кваліфікаційної роботи.

Отже, діяльність будь якою організації залежить від конкретних людей. Люди визначають придатність обладнання і технологій, встановлюють для себе обсяг функцій, обов'язкових до виконання, пристосовуються під свої можливості структуру організації, тому персонал є центральним і головним елементом в будь-якій системі управління і в будь-якій виробничій системі.

Мета даної кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні шляхів удосконалення менеджменту персоналу ЗАТ «Одесакондитер» із використанням економічного аналізу його діяльності.

Мету конкретизують наступні **завдання**:

- охарактеризувати сутність управління персоналом: цілі, функції та завдання;
- розглянути управління персоналом у структурі сучасного менеджменту;
- вивчити методи формування системи управління персоналом;
- навести загальну характеристику підприємства та аналіз господарсько-фінансового стану підприємства;
- проаналізувати системи управління персоналом підприємства;
- визначити основні тенденції розвитку управління персоналом на підприємстві;
- запропонувати заходи оптимізації системи управління персоналом в ЗАТ «Одесакондитер»;
- оцінити ефективність реалізації запропонованих заходів.

Об'єктом дослідження є процес управління персоналом ЗАТ «Одесакондитер».

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні аспекти організації ефективного управління персоналом ЗАТ «Одесакондитер».

Методи дослідження. У процесі проведення дослідження було використано методи аналізу й синтезу, структурно-функціональний метод, статистичні методи, метод експертних оцінок, формалізації.

Інформаційною базою роботи є теоретичні та науково-практичні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, законодавчі та нормативно-правові акти України щодо трудових ресурсів підприємства, статистична та бухгалтерська звітність ЗАТ «Одесакондитер».

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 67 найменувань. Робота містить 17 таблиць, 9 рисунків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 73 сторінки, у тому числі основного тексту 70 сторінок.

ВИСНОВКИ

В кваліфікаційній роботі було розглянуто тему «Удосконалення системи управління персоналом підприємства» та зроблено наступні висновки:

1. Система управління персоналом – це сукупність принципів, форм і методів організації роботи з персоналом.

Роль системи управління персоналом полягає в тому, щоб забезпечити максимальне використання потенціалу кожного працівника для досягнення цілей організації при оптимальному вкладенні наявних ресурсів в організацію.

2. Принципи менеджменту визначають філософію і стратегію управління підприємством та його частинами. На основі розроблених принципів коригуються цілі діяльності підприємства, уточнюються пріоритети, формулюється його політика, розробляються методи. Реалізація принципів, цілей, пріоритетів і політики підприємств здійснюється за допомогою відповідних методів, інструкцій, положень та стандартів.

3. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку базових структур реалізації функцій управління, методичних рекомендацій щодо адаптації цих структур до умов конкретного підприємства.

4. ЗАТ «Одесакондитер» – одне з найстаріших підприємств України, що має багаторічний досвід випуску кондитерських виробів. ЗАТ «Одесакондитер» належить до провідних фірм з виробництва різноманітних кондитерських виробів на Україні

Основна суть товарної політики підприємства ЗАТ «Одесакондитер» – формування такого асортименту продукції, який приносить би підприємству прибуток, задовольняв запити споживачів (якість). Підприємство піклується про товари, що мають перспективи на ринку.

Продукція даного підприємства має високу якість, а також досягає конкурентної переваги за рахунок інформованості своїх клієнтів.

5. Керівництву підприємства слід більше уваги приділяти такому заходу як планування кар'єри робітника. Планування кар'єри - один з напрямків

кадрової роботи в організації, орієнтоване на визначення стратегії й етапів розвитку і просування фахівців.

Так як підприємство майже не працює, а на офіційному сайті взагалі написано, що воно закрите, то для ЗАТ «ОДЕСАКОНДИТЕР» необхідно підвищувати кваліфікацію персоналу яке залишилось та наймати висококваліфікованих працівників.

6. За наведеними даними можна зробити висновок, що підприємство «Одесакондитер» має значну кількість слабких сторін, вплив яких частково можна компенсувати за рахунок сильних сторін. Окрім того існує декілька можливостей, зокрема, диверсифікація виробництва та вихід на нові зовнішні ринки (Молдова, Казахстан, Білорусь, Польща), які дають змогу боротися із загрозами, зменшуючи їх негативний вплив.

7. Програма удосконалення системи управління персоналом ЗАТ «Одесакондитер» – це проєкт, що поєднує різноманітні види діяльності, які характеризуються рядом загальних ознак: спрямованість на досягнення конкретних цілей, певних результатів, скоординоване виконання багаточисельних взаємопов'язаних дій та обмеженість в часі, чітко визначений початок та кінець, а також обмеження в ресурсах, в перше чергу, фінансових.

Запропоновано алгоритм розробки системи мотивації працівників. Основними його етапами є наступні:

1. Формування цілей та визначення компетенцій персоналу, які будуть необхідні в процесі досягнення цих цілей.
2. Аналіз мотиваційної структури персоналу підприємства.
3. Аналіз ступеня задоволеності працівників наявними завданнями та діючою системою мотивації.
4. Формування базової системи матеріального заохочення.
5. Формування матеріальних стимулів, які заохочують працівників до розвитку підприємства.
6. Розробка системи нематеріального стимулювання.

7. Для збільшення продуктивності праці на ЗАТ «Одесакондитер» необхідно використовувати метод «коучингу». Завдяки коучингсесіям покращиться якість сервісу обслуговування; знизиться кількість скарг, отриманих від клієнтів; відбудеться зростання прибутку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про оплату праці : закон України : [прийнято Верховною Радою 24.03.1995 р., № 108/95ВР]. Урядовий кур'єр. № 72–73. С. 10–11
2. Балабанова Л. В. . Управління персоналом : навч. посібник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. 471 с.
3. Алексєєва Т. І. Удосконалення управління персоналом на підприємстві. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. №34. С. 253–255.
4. Васильченко В. С. Управління трудовим потенціалом : навч. посібник / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грیشнова, Л. П. Керб. К. : КНЕУ, 2008. 403 с.
5. Ганза І. В. Теоретико-методичні аспекти впливу управління персоналом на ефективність системи управління підприємством. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2019. Випуск 1(19). С. 98–103.
6. Братченко В. Ф. Управління персоналом організації в сучасних умовах. *Персонал*. 2019. № 3. С. 5–10.
7. Воронкова В. Г. Філософія управління персоналом : монографія / В. Г. Воронкова, А. Г. Беліченко, О. М. Попов та ін. ; за ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя : ЗДІА, 2007. 472 с.
8. Бутенко І. А. «Управління персоналом підприємства» як системна категорія. *Економічні інновації*. 2014. Вип. 57. С. 51–61.
9. Гриньова В. М. Соціально-економічні аспекти управління персоналом на підприємстві. *Економіка розвитку*. 2016. №3 (31). С. 66.
10. Замора О. І. Основні тенденції формування і використання трудових ресурсів. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 85–91.
11. Лозинський І. Є. Теоретичні основи системи управління персоналом підприємства. *Вісник ПолтНТУ Серія : Економіка і регіон*. 2020. № 3 (34). С. 184–188.

12. Данюк В. М. Менеджмент персоналу : навч. посіб. Вид. 2-ге, без змін / В. М. Данюк, В. М. Петюх, С. О. Цимбалюк та ін. ; За заг. ред. В. М. Данюка, В. М. Петюха. К. : КНЕУ, 2016. 398 с.
13. Характеристика підприємства ЗАТ «Одесакондитер». URL: <https://studfile.net/preview/6273692/page:23/>
14. Youcontrol ЗАТ «Одесакондитер». URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/32833927/
15. Асортимент ЗАТ «Одесакондитер». URL: <https://studfile.net/preview/5152864/page:2/>
16. Smida. URL: <https://smida.gov.ua/db/prof/32833927>
17. Маркетингове дослідження за методом The Zaltman. URL: https://referaty.net.ua/referaty/referat_5943213.html
18. Річна звітність емітента. URL: <https://www.stockworld.com.ua/en/analytics/emitent/template/9759/106>
19. Характеристика діяльності підприємства. URL: https://www.academia.edu/36608648/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0_%D0%A4%D0%9C
20. Бажан І. І. Сутність категорії «трудоий потенціал» та її економічна природа. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2003. № 1(20). С. 69–73.
21. Бузецький І. Г. Засади формування та ефективного використання персоналу машинобудівного підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 6. С. 91–96.
22. Буряк П. Ю. Економіка праці і соціально-трудоі відносини : навч. посібник / П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський. Київ, Центр навчальної літератури, 2004. 412 с.
23. Воронін О. Визначення показників економічної ефективності виробництва на основі модифікації трудового потенціалу. *Економіка України*. 2007. № 10. С. 29–30.

24. Воронкова В. Г. Управління людськими ресурсами: філософські засади Текст : навч. посібник / В. Г. Воронкова та ін. ; ред. В. Г. Воронкова ; Запорізька держ. інженерна академія. К. : Професіонал, 2006. 567 с.
25. Гринчуцький В. І. Економіка підприємства : навч. посіб. / В. І. Гринчуцький, Е. Т. Карапетян. К. : Центр учбової літератури, 2010. 304 с.
26. Грішнова О. А. Розвиток персоналу на підприємствах України як предмет соціально-трудових відносин. *Вісник Технологічного університету Поділля*. 2004. № 3. С. 45–53.
27. Гурченков О. П. Формування системи управління персоналом та оцінка її ефективності. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2013. № 2 (7). С. 60–72.
28. Raisig G. J. Der Vorstand im Dialog mit Seinen Mitarbeitern: Über die Bedeutung des Offenen Informationsaustauschs. *Personalführung*. 12. S. 1062–1067.
29. Real Minimum Wages. Organization for Economic Co-operation and Development. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=RMW#>.
30. Єсінова Н. І. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посібник / Н. І. Єсінова. К. : Кондор, 2005. 413 с.
31. Єфімова Г. В. Економіка підприємства : навчально-методичний посібник / О. П. Гурченков, Г. В. Єфімова, В. Д. Чайка. Миколаїв: Видавництво НУК, 2004. 85 с.
32. Іванілов О. С. Економіка підприємства : підручник / О. С. Іванілов. К. : Центр учбової літератури, 2009. 728 с.
33. Качан Є. П. Управління трудовими ресурсами : навч. посібник / Є. П. Качан. К. : Видавничий дім «Юридична книга», 2005. 358 с.
34. Кельдер Т. Л. Економіка праці : навчальний посібник / Т. Л. Кельдер. Запоріжжя : ЗДУ, 2006. 256 с.
35. Крушельницька О. В. Управління персоналом Текст : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / О. В. Крушельницька, Д. П.

Мельничук ; М-во освіти і науки України. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Кондор, 2009. 308 с. 33.

36. Лукашевич В. М. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Навчальний посібник / В. М. Лукашевич. Л. : Новий світ, 2006. 248 с.

37. Лутай Л. А. Дослідження ефективності системи управління персоналом на підприємствах. *Економіка розвитку*. 2017. № 3. С. 82–85.

38. Макаровська Т. П. Економіка підприємства Текст : навч. посіб. / Т. П. Макаровська, Н. М. Бондар. К. : МАУП, 2003. 304 с.

39. Махсма М. Б. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посібник. – 2-ге вид. / М. Б. Махсма. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2007. 188 с.

40. Мельник В. М. Основи економічного аналізу (короткий теоретико-методологічний курс) : навч. посіб. / В. М. Мельник. К. : Кондор, 2003. 128 с.

41. Мельничук Д. П. Трудовий потенціал в системі оцінки людського капіталу України. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. 2007. № 4(42). С. 224–231.

42. Осовська Г. В. Управління трудовими ресурсами : навчальний посібник / Г. В. Осовська, О. В. Крушельницька. К. : Кондор, 2008. 224 с.

43. Петрова І. Л. Управління персоналом в процесі організаційних перетворень / І. Л. Петрова // *Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Спец. випуск. Управління людськими ресурсами : проблеми теорії та практики* : т. 1, ч. II. К. : КНЕУ, 2007. С. 646–655.

44. Петрович Й. М. Основні складові механізму забезпечення ефективного виконання роботи персоналом. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. №4 (106). С. 127–132.

45. Погорелова Т. О. Система управління персоналом як основний елемент системи управління підприємством. *Вісник НТУ «ХПІ» Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва*. 2013. № 1 (994). С. 127–134.

46. Безсмертна В. В. Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства. *Економіка и управление*. 2017. №3. С. 48-53.

47. Замора О.І. Основні тенденції формування і використання трудових ресурсів. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. №4. С. 85-91.
48. Закон України «Про зайнятість населення» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2009, № 33, ст.170.
49. Касич А. О., Медвідь Г. С. Управління кадровою безпекою на українських підприємствах через призму макроекономічних процесів. *Ефективна економіка*. 2019 № 1.
50. Касич А.О., Бурба О.А Інноваційні підходи в практиці управління персоналом конкурентоспроможного підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Випуск 16, частина 1. С. 147-151
51. Кузьмін О. Е. Сучасний менеджмент: навчальний посібник. Львів: Центр Європи, 2015. 51 с.
52. Лавриненко Е.Т., Невмержицька С. М. Управління конкурентними перевагами підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 6 (17)
53. Легкий А. А. Сутність адаптації та її зміст в сучасних умовах / А. А. Легкий, С. М. Невмержицька // Домінанти соціально-економічного розвитку України в умовах інноваційного типу прогресу: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених (26 березня 2020 року, м. Київ). Київ : КНУТД, 2020. С. 211-214
54. Маречик В. Я., Невмержицька С. М. Розвиток управлінського потенціалу як запорука успішного функціонування підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 3, Т. 2 (200). С. 237-242.
55. Невмержицька С. М., Володько А. В. Управління адаптацією персоналу сучасної організації. Актуальні проблеми менеджменту, фінансів та публічного управління в сучасних глобалізаційних процесах : збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (18 березня 2021 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. С. 353-355.

56. Невмержицька С.М., Бугас Н. В., Шміголь Т. І. Коучінг як метод професійного розвитку та реалізації кадрового потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 12.

57. Невмержицька С. М. Переваги та проблеми дистанційної форми зайнятості персоналу. Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів і права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (7 травня 2020 року, м. Полтава): у 10 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2020. С. 32-35.

58. Невмержицька С. М. Управління підвищенням кваліфікації персоналу як основа його розвитку. Актуальні проблеми менеджменту, фінансів та публічного управління в сучасних глобалізаційних процесах : зб. матер. VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 19 березня 2020 р. / Ун-т ДФС України Ірпінь, 2020. С. 153-156.

59. Невмержицька С. М., Петрусенко О. О. Проблеми оцінки ефективності системи управління персоналом. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 3 (154). С. 185-188

60. Невмержицька С. М., Себта Г.В. Управління розвитком трудового колективу в сучасних умовах господарювання. *Інфраструктура ринку*. 2017. №14. С. 232-236.

61. Немцов В.Д., Довгань Л.Є., Сініок Г.Ф. Менеджмент організацій. Навч. посібник. К.: 2016. 388 с.

62. Цалко Т. Р., Невмержицька С. М. Система ключових показників ефективності як запорука ефективного управління бізнес-процесами в компанії. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 6 (74). С. 160-167.

63. Цалко Т. Р., Харченко Т. О., Хондока А. М. Особливості формування конкурентних переваг на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2019. № 9.

64. Бланк І.А. Управління прибутком. Київ. «Ніка-Центр», «Ельга». 2004 р. 543 с.

65. В.І.Осіпов. Економіка підприємства. Одеса. «Маяк». 2005. 718 с.

66. Селезньова І.М., Попова А.А. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник. К.: ЮНІТМ-ДАНА, 2002. 321с.
67. Яковлев Ю. П. Економіка торгівлі з використанням інформаційних технологій. К: Центр навчальної літератури, 2006. 238 с.